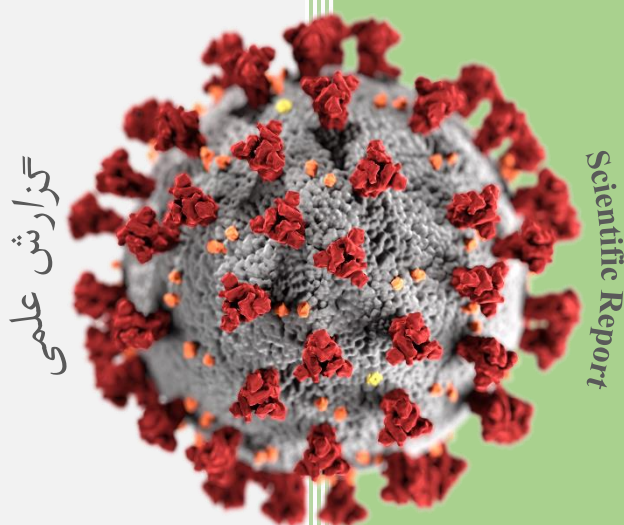

دانشگاه تربیت مدرس

دیدهبانی علمی بیماری کووید ۱۹

کرونا و چالش ادبیات و هنر کودکان

دکتر مریم جلالی^۱، دکتر حسن ذوالفقاری^۲

^۱دانشیار دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی

^۲استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس

zolfagari@modares.ac.ir

فضای مجازی آمیخته از اطلاعات علمی و شبه علمی است که ممکن است باعث سردرگمی استفاده‌کنندگان شود. هدف از این سلسله مباحث علمی، ارائه اطلاعات معتبر، دارای شناسنامه و تهیه شده توسط اساتید درباره کووید ۱۹ می‌باشد.

۲۵ خرداد ۱۳۹۹

برای دسترسی به آرشیو گزارش‌ها به لینک زیر مراجعه فرمایید:

<https://modares.ac.ir/~covid>

گروه مطالعات علم و فناوری - ۴۳

رویاری کودکان و نوجوانان با کرونا وجوه مختلفی دارد. برخی از فعالیت‌ها در این حوزه با همت بزرگسالان برای کودکان انجام شده و بخشی از آن، فعالیت‌هایی است که کودکان خود در آن مجری بوده‌اند. ایجاد فضای ارتباطی برای آگاهی از ویروس کرونا از جمله تمهیداتی است که بزرگسالان برای کودکان در نظر آورده‌اند. مفاهیمی همچون رعایت بهداشت فردی و پرهیز از ارتباطات غیرضروری جهت حفظ سلامتی به شیوه‌های متنوع به کودکان انتقال داده شده‌است. به‌علاوه در حاشیه موضوع کرونا برای آرامش و پیشرفت کودکان، آموزش‌های مجازی و ایجاد فضای سرگرم‌کننده مرتبط و غیرمرتبط با این مبحث نیز در نظر گرفته شده‌است. با این تفصیل، محتوایی که در اختیار کودکان در این ایام قرار گرفته، خود انواعی دارد که برخی از آن چالش‌های جدی را به همراه داشته‌است. گاه محتوا حاوی اطلاعات و سرگرمی‌های مربوط به کرونا بوده و گاه خارج از این مسئله، صرفاً برای برقراری تعادل و تغییر سبک زندگی در وضعیت کرونایی مطرح شده و مستقیماً ارتباط با بحث کرونا نداشته است.

شکی نیست کرونا توانسته آسیب‌های روحی و روانی فراوانی به تمام ابعاد اجتماع وارد کند؛ گفته می‌شود کودکان کمتر در خطر ابتلا قرار می‌گیرند؛ اما آسیب‌های روحی، کمتر از دیگر آسیب‌ها و خطرها نیست. برای بهبود این امر تلاش‌های متنوعی شده‌است. به دنبال شیوع بیماری کرونا و تعطیلی مدارس و مراکز آموزشی، ارتباط حضوری کودکان و نوجوانان با فعالیت‌های اجتماعی خارج از منزل قطع شده‌است. درعین حال آموزش‌های بهداشتی و برنامه‌های آگاهی‌بخش درباره این ویروس و بیماری از ضرورت‌های موجود بوده‌است. بی‌تردید پذیرش منطق جهانی‌شدن مشکلات بیولوژیکی خصوصاً کرونا منجر به همگونی رفتارهای فرهنگی شده و سبب ظهور عملکردهای مدرنیستی در فضای هنر و ادبیات کودکان گردیده، هرچند پیامدهای آن برای بررسی بهتر، نیاز به گذر زمان دارد.

در بیشتر مناطق جهان مشکل کرونا جزء واقعیت‌های اجتناب‌ناپذیر زندگی کودکان معاصر شده‌است. کودکان مجبور شده‌اند در این ایام وقت بیشتری را در منازل پای رسانه‌های مختلف بگذرانند و رفتن به مدرسه و بازی با دوستان به‌نوعی منتفی شده‌است. حتی در نقاط روستایی بسیاری از کشورهای دچار بحران، کودکان هرروز بیشتر و بیشتر از ارتباطات اجتماعی واقعی فاصله گرفته و وارد وادی قرنطینه شده‌اند. واقعیت این است که نگاهی توسعه‌گرا در این ماجرا کودکان را به‌طور تدریجی به سمت عقلانیت بزرگسالانه رهنمون می‌کند. با این وجود سعی شده‌است کودکان در این ایام به‌عنوان پردازشگر فعال باشند تا یک قربانی منفعل. یکی از این عملکردها توجه دقیق‌تر به اوقات فراغت کودکان و نوجوانان بوده و سبب بسیاری از کنش‌ها و فعالیت‌های اجتماعی در شبکه‌های مجازی شده‌است؛ برای مثال بخش مهمی از فعالیت معاونت فرهنگی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان متمرکز بر ایجاد نشاط و امید در کودکان و نوجوانان در شرایط بحرانی شده‌است. «پیک امید» یکی از دستاوردهای این طرح است. برنامه ملی «پیک امید مجازی» در این بحران، با

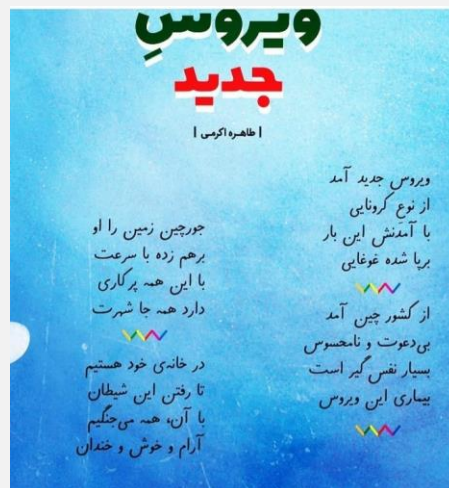
هدف امیدآفرینی، نشاط و آموزش‌های بهداشتی، از طریق فضای مجازی به‌صورت آزاد هم‌زمان با اطلاع‌رسانی عمومی ورود ویروس کرونا در دسترس فرزندان این مرزوبوم قرار گرفت. ارائه کلیپ‌های کوتاه آموزشی و بهداشتی، آموزش کاردستی، شعرخوانی، قصه‌گویی، عکاسی و موارد دیگر از طریق سایت omid.kpf.ir از دستاوردهای این بخش بوده‌است.

شعر کرونایی و علایق کودکان

عملکردهای فرهنگی غالباً سیال و انعطاف‌پذیرند. تساوی رفتارهای فرهنگی صاحبان ادب و هنر در ایام شیوع ویروس کرونا ثابت کرده‌است که در صورت بروز مشکل همگانی، به دلیل وجود موضوعیت واحد (در مشکلات پیش‌آمده) کودکان در یک سطح برابر از آثار فرهنگی بهره‌مند می‌شوند. برای مثال برخی اشعار مستقیماً با موضوع کرونا به‌عنوان زبان حال کودکان سروده شده و برخی با اهداف آموزشی و به‌طور غیرمستقیم با روایت شاعران در اختیار کودکان قرار گرفته‌است که به نمونه‌هایی اشاره می‌کنیم.

الان دو ماهی می‌شه / من دوستانم رو ندیدم / مادر بزرگ و عمه / خاله جان رو ندیدم / دلم شده یه ذره / واسه همه فامیلا / خداکنه که زودتر / بمیره این کرونا (طیبه شامانی)

از بس که شستم دست خود را / دیروز هی با آب و صابون / تا آدم چیزی بگویم / کف از دهانم ریخت بیرون (طیبه شامانی)

در شکلی دیگر، خانواده‌ها شخصاً به تنظیم و سرودن اشعار برای فرزندان‌شان پرداخته‌اند و گاه با ملودی‌های مشهور، ترانه‌هایی را با موضوع کرونا و رعایت بهداشت سروده و کودکان خود را مجبور یا تشویق به خواندن آن کرده‌اند. بسیاری از این اجراها در صفحات اینستاگرام شخصی و عمومی بارگذاری شده‌اند؛ در این بین چیزی که ما شاهد هستیم شکل‌گیری نوعی فرهنگ یک‌دست برای کودکان است که در آن تفاوت‌های ملی و بیناملی حذف شده‌است. کودکانی که در معرض

این فرهنگ هستند امروزه نقاط اشتراک بیشتری را با هم‌نوعان خود در کنش‌های جهانی دارند اما مسئله مهم‌تر این است که آیا تولید این اشعار با نیازها و علایق واقعی کودکان سازگار است. برای نمونه متن زیر همراه با آدرس پیوند مجازی معرفی می‌شود.

دونه دونه، دونه دونه / کوید ۱۹ اون بیرونه // خداکنه کسی نیاد / ما را به هم برسونه // دونه دونه، دونه دونه / ویروس کرونا اون بیرونه // همش داره تلاش می‌کنه / خودش را به ما برسونه // من توی خونه‌ام، تو قرنطینه‌ام // اگه من بیرون برم، خودشو به من می‌رسونه // یه جورایی کرونا می‌خواد ریه مو بسوزونه / حال خوب منو می‌خواد به بدی بکشونه / ...^۱

وقتی کودکان پا به این عرصه می‌گذارند چه می‌شود؟ چنین رفتاری برای کودکان معمولاً اضطراب‌های اضافی تولید می‌کند چراکه آنان مجبور به انجام اعمالی می‌شوند که مصرف‌کننده آن غالباً بزرگسالان در صفحات مجازی هستند تا خود کودکان. از آنجاکه چنین مواردی در عین اینکه بر جامعه تحمیل می‌شود، غالباً عنصری از محافظه‌کاری در خود دارد و مسئول رشد نوعی مدرنیته بر کودکی در هر جامعه محسوب می‌شود، در بخش‌های دولتی و خصوصی تلاش شده با تشویق‌های ضمنی، کودکان را به این مقوله نزدیک کنند. جهت نمونه برای تشویق مشارکت (در شکلی فرهنگی و رسمی‌تر) کانون پرورش فکری کودکان در استان البرز ۵ جلسه آموزش مجازی در سایت خود برای شعرسرایی کودکان و نوجوانان طراحی و ارائه کرده‌است و اشعار کودکان را به صورت برخط دریافت می‌کند. آشنایی با تلفظ واژگان، تجربه و درک موسیقی و ریتم در کلام، تصویرسازی با کلمات همراه با لذت از محتوای «امیدبخش» از جمله مهم‌ترین اهداف و معیارهای متن اشعار منتخب برای پذیرش است.

^۱https://www.instagram.com/p/B_XeC-4J9z4/?igshid=1s9m3eff2ne9j

فعالیت داستان خوانی با محتوای «امیدبخشی و زندگی آفرینی»، «صحیح خوانی»، «رعایت بهداشت» و «محافظت در برابر کرونا» از دیگر بخش‌هایی است که نظر بزرگسالان را برای مشارکت دادن کودکان در ایام قرنطینه به خود جلب کرده‌است. بازتاب این مسئله بیشتر در کانال‌های تلگرامی، گروه‌های واتس‌آپ و اینستاگرامی شخصی بوده‌است.

چالش‌های توزیع کتاب‌های الکترونیکی برای کودکان در ایام کرونا

تولید و توزیع کتاب‌های الکترونیکی برای کودکان یکی از مباحث مسئله‌برانگیز در ایام شیوع کرونا بوده‌است. اتفاقی که در آغاز راه با استقبال و تأکید همراه بوده و در میانه راه دچار دو چالش فراوان شده‌است.

چالش نخست این است که تولید این آثار برای کودکان به‌مثابه «واقعیتی در جعبه» است. ایده در اختیار قرار دادن کتاب‌های الکترونیکی تا حدی توضیح می‌دهد که چه اتفاقی دارد می‌افتد، حداقل از نظر بیولوژیکی؛ اما نمی‌تواند بیانگر پیچیدگی و تنوع برداشت‌های کودکان باشد. اینکه آن‌ها چه تعبیری از ماجرای گذرای استفاده از کتاب‌های الکترونیکی در موقعیت شیوع کرونا دارند؟ چرا پیش از آن، چنین امکانی را نداشتند و آیا پس از کرونا نیز ماجرای این التفات ادامه خواهد داشت؟ در آینده نزدیک مسئله‌برانگیز خواهد شد.

تمامی آثاری که در فضای مجازی در اختیار کودکان قرار داده‌شده‌اند الزاماً مرتبط با موضوع کرونا نبوده‌اند. هدف اصلی مجموعه سرگرم‌سازی کودکان بوده‌است. برای نمونه کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، در ایام قرنطینه بیش از ۱۰۰ عنوان فایل الکترونیکی کتاب در سایت «پیک امید مجازی» با دسترسی آزاد برای کودکان قرار داده شده‌است. کتاب‌های «کلاغ زرد»، «موش سربه‌هوا» و «شام سرد شد کوتی کوتی» از جمله این کتاب‌هاست. تعدادی از نویسندگان نیز متن کتاب‌های خود را به‌طور شخصی و رایگان در اختیار کودکان گذاشته‌اند. علی‌اصغر سیدآبادی و فرهاد حسن‌زاده از جمله این نویسندگان هستند. فعالیت‌های جهانی نیز در این باره صورت گرفته‌است.

به‌تازگی نشر میچکا کتاب «ویروس کرونا چیست بچه‌های عزیزم» را که به ترجمه سبا میرحسینی و ویراستاری مسیح ذکاو در راستای وظیفه اجتماعی نوشته‌شده، رایگان منتشر کرده‌است. افزون بر متخصصان بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی، نهادهای عضو، افراد مختلف دیگر از جمله پدر و مادرها، مربیان و کودکان ۱۰۴ کشور مختلف در خلق این اثر، مشارکت داشته‌اند.

کتاب‌های صوتی نیز در این ایام رونق پیدا کرده‌اند. متن کتاب‌ها توسط یک یا چند گوینده، خواننده و به‌صورت مضبوط ارائه شده‌است. در این ایام تعداد ۲۰ نسخه کتاب صوتی کانون به شکل رایگان در سایت «پیک امید مجازی» در بخش

«کتاب‌ها» قرار داده شده‌است. به‌علاوه برخی افراد داوطلبانه به ضبط و پخش داستان‌های صوتی برای کودکان پرداخته و در شبکه‌های مجازی به ارسال آن اقدام کرده‌اند. اغلب داستان‌های صوتی که در شبکه‌های مجازی همچون واتس‌آپ و کانال‌های تلگرامی توسط مادران و فعالان حوزه کودک و نوجوان به شکل داوطلبانه ارائه شده‌است.

چالش دومی که در نیمه این راه، فرارسیده و بحث‌برانگیز شده، طرح «حفظ حقوق نشر» است. در صفحه‌های مجازی بسیاری از ناشران از توزیع کتاب‌ها به‌صورت رایگان ناراضی بوده‌اند و حتی گروه‌های مردم‌نهاد بیانیه‌هایی در اعتراض به نادیده گرفتن حقوق ناشران صادر کرده‌اند.

بازار گرم نقاشی‌های کرونایی

کرونا در خیال و تصور کودکان از لابه‌لای نقاشی‌های آن‌ها سر بیرون می‌آورد. در این فعالیت، کودکان خود تولیدکننده محتوا بوده‌اند. یکی از روش‌های کمتر کردن استرس کودکان، سرگرم کردن و شکوفا کردن خلاقیت‌های آنان به کمک نقاشی کشیدن است. تعدادی سامانه آموزش نقاشی در این زمینه فعال شده‌اند تا برای کودکان شرایط آموزشی را فراهم آورند. در اغلب نقاشی‌هایی که کودکان با هنرمندی خود کشیده‌اند، رعایت نظافت و در خانه ماندن نشان داده می‌شود.

افراد حقیقی و گروه‌های مختلف نیز از فعالیت مستقیم کودکان استقبال کرده‌اند؛ برای نمونه شاداب شایگان هنرمند ساکن اتریش از بچه‌های قرنطینه دعوت کرده که نقاشی بکشند و برایش بفرستند. او با این نقاشی‌ها پویانمایی (انیمیشن) می‌سازد و در اینستاگرام خود به اشتراک می‌گذارد. استقبال کودکان از این ایده زیاد بوده و نقاشی‌های زیادی به دست ایشان رسیده‌است. در حال حاضر پویانماها با موضوع «در قرنطینه کرونا» در اینستاگرام ایشان قابل‌رؤیت است.

کرونا و آموزش‌های درسی در شبکه‌های مجازی

یکی از نکات مثبت ایام قرنطینه، آشنایی عملی کودکان در استفاده از فضای آموزشی مجازی بوده‌است. در حالت عادی شاید تاکنون کمتر معلمان از این امکان وسیع استفاده می‌کرده‌اند. آموزش آنلاین در سراسر دنیا متداول است، اما گروه فراوانی خصوصاً والدین به کیفیت مناسب آن ایمان نداشته‌اند. کرونا سبب شده تا بحث آموزش مجازی به کودکان جدی گرفته و سبب بازبینی در رویکردها شود. نقاط ضعفی نیز در این ماجرا دیده می‌شود. در آموزش‌های مجازی، دانش‌آموزان اغلب تمرکز دقیق بر روی درس ندارند و کنترل کمتر معلمان بر دانش‌آموزان به این دلیل است که نمی‌توانند چهره به چهره با او روبه‌رو شوند و ارتباط گاه محدود به روابط کلامی می‌شود.

یکی دیگر از مشکلات موجود فقدان نرم افزار مناسب در ابتدای وقوع بیماری بوده است. شتاب در حل این قضیه سبب شد تا به سرعت نرم افزاری تهیه و در اختیار خانواده‌ها برای ارتباط با فضای آموزش مجازی قرار بگیرد. البته بسیاری از خانواده‌ها همچنان امکان استفاده از آن را ندارند. به علاوه تدریس دروس در شبکه آموزشی دیداری از جمله برنامه‌های آموزشی کودکان در این دوره بوده است که امکان کنترل فضای آموزشی مخاطب در آن، تقریباً صفر است.

در حال حاضر دانش آموزان، معلمان و خانواده‌ها می‌کوشند به خوبی از فضای مجازی بهره ببرند. چه بسا دانش آموزان حضور برخط را به مدرسه رفتن ترجیح دهند! البته کلاس‌های مجازی در فضای اجتماعی داستان‌ها و ماجراهای خودش را داشته و سبب انتشار گفتگوها و درخواست‌های شفاهی کودکان با فحوای طنزآمیز در ارتباطات آنلاین با معلمان شده و تفریحات نامعقولی را برای بزرگسالان در شبکه‌های اجتماعی ایجاد کرده است.

قرنطینه و تقویت پیوند اعضای خانواده

شرایط غیرمترقبه و بحرانی کرونا در هیچ سناریوی پیش‌بینی شده‌ای وجود نداشته تا خانواده برای آن برنامه‌ریزی کرده باشد. کودکان به‌عنوان عضو خانواده در معرض هشدارهای بهداشتی در منزل بوده‌اند. در این میان اثرات کرونا بر فرهنگ مادی و معنوی رفتار با کودکان قابل مشاهده است؛ به‌عنوان مثال شیوع این ویروس سبب شده کودکان از افراد کهن‌سال خصوصاً پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌هایی که در منزلی مستقل زندگی می‌کنند، دورنگه داشته شوند. البته کرونا تأثیرات مثبت فراوانی نیز بر روابط خانوادگی در بخش خانواده هسته‌ای داشته است. ارتباط نزدیک و تعامل بیشتر اعضای خانواده که در یک خانه زندگی می‌کنند از تأثیرات مثبت ورود این ویروس است.

خردسالان از ماجرای قرنطینه بیشترین بهره‌ها را برده‌اند. به دایره‌واژگانی کودکان واژه‌های بهداشتی و کلمات مرتبط با این ویروس که مدام تکرار می‌شود، افزوده شده است. همچنین به خلاقیت‌ها و لذت‌های کودکان در این ایام توجه شده است. گاه کار خردسالان چنان برای خانواده‌ها لذت‌بخش بوده که خانواده گویی برای اولین بار آن را مشاهده کرده و دوست داشته‌اند چنین لذتی را در شبکه‌های مجازی برای همه به اشتراک بگذارند. نکته مهم دیگر این است که خردسالان در ایام قرنطینه پذیرفته‌اند کارهای خود را در مقابل دوربین بزرگسالان به نمایش بگذارند و این کار غالباً همراه با جلب توجه بزرگسالان است؛ به همین روی، بدون هیچ مقاومتی در مقابل دوربین‌های موبایل می‌نشینند و برنامه اجرا می‌کنند تا بزرگسالان از آنان فیلم بگیرند یا عکس بیندازند. در مجموع، اعضای خانواده وقت بیشتری را با کودکان در منزل گذرانده‌اند و از الگوهای متنوعی که در شبکه‌های مجازی برای مشارکت کودکان (در امور منزل) در شرایط شیوع بحران کرونا ارائه شده، استفاده کرده‌اند.